

O SLOVENCIH V AVSTRIJI OB ANŠLUSU

Alenka Nedog — Tone Zorn

V Arhivu Jugoslavije so se v fondu Narodne skupščine med gradivom kabineta ministra brez portfelja in narodnega poslanca dr. Mihe Kreka ohranili zanimivi dokumenti, ki osvetljujejo položaj med Slovenci na Koroškem ob priključitvi Avstrije k Nemčiji marca 1938. Glede na to, da obstaja zelo malo arhivskih virov za zgodovino Slovencev na Koroškem v obdobju med dvema vojnama, ker so avstrijski arhivi za to razdobje zaprti, objavljamo nekaj dokumentov, ki so spričo aktualnosti koroškega vprašanja zanimivi ne le za zgodovinarje, temveč tudi za družbenopolitične delavce, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem. Razen dveh letakov so dokumenti klerikalnega izvora. Tajništvo Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) v Ljubljani je pošiljalo dr. Kreku, enemu izmed prvakov slovenskega dela JRZ, razna poročila in obvestila, da jih je posredoval notranjemu ministru in klerikalnemu voditelju dr. Antonu Korošču ali pa tudi predsedniku vlade dr. Milanu Stojadinoviću.

Najprej objavljamo dva letaka, ki ju je tajništvo JRZ v Ljubljani prek Kreka posredovalo ministrskemu predsedniku kot komunistična letaka. Doslej nista bila znana. Zanimivo je, da sta bila napisana in razširjena že takoj prve dni po anšlusu. Tajništvo JRZ v Ljubljani je letak s podpisom Zavedni delavci posredovalo ministru Kreku že 15. marca 1938 s pripombo, da kroži po Gorenjskem, letak Akcijskega odbora slovenskih domoljubov pa 16. marca s pripombo, da so ga raztrosili v noči med 15. in 16. marcem v vasi Stražišče pri Kranju, in da izvira iz komunističnih vrst. Krek je prepisal letakov posredoval predsedniku vlade 23. marca 1938 s pripombo, da so ju izdelali komunisti in razširili v okolici Kranja.

Komunisti so torej izredno hitro reagirali na tako pomemben dogodek kot je bil anšlus, in sicer na temelju takrat že jasno izoblikovanega narodnoobrambnega programa KPS. Letak z naslovom Delavci, kmetje, vsi Slovenci in s podpisom Zavedni delavci je po vsebini sodeč vsekakor komunističnega izvora. Ujema se namreč s politično linijo manifesta ustanovnega kongresa KPS iz aprila 1937. Ta ni le opozoril na fašistično nevarnost, ki grozi slovenskemu narodu, temveč je tudi poklical vse sile, »ki jim je pri srcu usoda slovenskega naroda, da se združijo pred to nevarnostjo« in branijo domovino. Še stvarneje je ta linija nakazana v letaku CK KPJ Za mir, neodvisnost in svobodo, ki je bil razširjen po vsej Jugoslaviji konec marca 1938. V resoluciji prve konference KPS aprila 1938, ki se je ukvarjala predvsem z na novo nastalim položajem ob severni meji po anšlusu, pa so zapisali, da je to prvi Hitlerjev udarec po obstoju slovenskega naroda. Zaščito pred hitlerizmom lahko najdejo Slovenci le v svobodni, demokratični Jugoslaviji. Poudarili so potrebo po združitvi vseh demokratičnih in pozitivnih sil slovenskega naroda, od delavskih strank pa vse do iskrenih, domoljubnih množic JRZ in JNS. V objavljenem letaku najdemo poziv k združitvi ob skupnem narodnoobrambnem programu vseh skupin, ki so jih komunisti imeli za potencialne zaveznike v ljudskofrontnem, protifašističnem gibanju.

Letak Akcijskega odbora slovenskih domoljubov z naslovom Kljukasti križ na Karavankah, razkrinkuje zunanjepolitično usmeritev naslonitve Jugoslavije na države osi Stojadinović—Koroščeve vlade. Še posebej je uperjen zoper narodnostno politiko slovenskih klerikalcev od koroškega plebiscita dalje. Glede na vsebino in podpis lahko domnevamo, da letak ni komunističnega izvora. Takrat so namreč klerikalci kot tudi oblastni organi hitro nadeli komunistično nalepko vsemu, kar je bilo opozicijsko oziroma protirežimsko usmerjeno. Vsekakor bomo morali izvor drugega letaka še nadrobneje raziskati.

Delavci, kmetje, vsi Slovenci!

Hitlerjevski fašistični imperializem je protizakonito, z zvijačo in nasiljem uničil svobodo in samostojnost male Avstrije. Obkolil je Češkoslovaško in preži na naši severni meji.

Kaj bo sedaj? Vsi vemo za hitlerjevske načrte: »osvoboditi« Čeha, Slovence in med njimi bivajoče Nemce in priti na Jadransko morje. Za Avstrijo smo torej na vrsti mi!

Fašistična »osvoboditev« pa prinaša:

delavcu in kmetu (nemškemu in slovenskemu) bedo in glad in najhujšo diktaturo finančnih mogotcev;

podjarmljenim narodom najhujše izkoriščanje in narodno zatiranje (Slovenci v Italiji in na Koroškem)!

Za vse človeštvo pa vojni, ker čim močnejši je fašizem, tembolj je požrešen in hitreje bo udaril na druge male države.

Ali je že vse izgubljeno? Ne! Če bi v Avstriji vladala vlada, ki bi se opirala na ljudstvo in mu dala svobodo, če bi v Avstriji zatrli hitlerjevsko propagando, če bi Avstrija ne iskala pomoči pri Mussoliniju, ampak pri demokratičnih državah, če bi Jugoslavija in druge male države ne skočile Avstriji v hrbet in jo prodale Nemčiji, bi do anšlusa ne prišlo in mi ne bi imeli nemške vojske na Karavankah.

Slovenci!

Še je čas, da se branimo! Še je čas, da se rešimo sužnosti in sramote! Še je čas, da se rešimo vojne! Konec mora biti politike klečeplazenja in narodnega izdajstva. Slovensko delavstvo vidi edino rešitev v sledečih ukrepih:

Konec naj bo bratenja z nemškim fašizmom!

Prvi uspeh našega prijateljstva z Nemčijo je, da imamo Hitlerja na meji, Francija in Anglija nam pa ne moreta pomagati, če se proti njim vežemo s Hitlerjem. Ni res, da nas bo prijateljstvo z Nemčijo rešilo, kakor Avstrije ni. Volk in ovca ne moreta sklepati prijateljstva.

Zatre naj se hitlerjevska propaganda v Sloveniji in ostali Jugoslaviji!

Ta propaganda bo sedaj še hujša in pripravlja Hitlerju pot v Slovenijo. Nikogar naj se ne preganja radi boja proti hitlerizmu!

Utrdi naj se naša severna meja in ukrene vse za vojaško obrambo Slovenije in Jugoslavije.

Takoj naj se sklene trdna gospodarska politična in vojaška zveza s Francijo, Čehoslovaško in drugimi branitelji miru! in utrdi naj se Mala antanta. Samo taka zveza lahko Nemčijo drži v strahu.

Uvede naj se demokracijo v državi!, da bo ljudstvo sodelovalo v politiki in se lahko branilo proti tujcem in izdajalcem. Samo v svobodi živeč narod se lahko brani pred fašističnimi napadalci.

To so zahteve delavstva v Sloveniji. Avstrijski proletariat je enotno podprl Sušnikov boj za neodvisnost Avstrije. Tako bomo tudi slovenski delavci do zadnjega branili našo slovensko domovino in skupno državo Jugoslavijo, ki mora postati branik svobode in miru na Balkanu. Zato delavstvo zahteva, da vlada te zahteve izpolni! Če tega noče, ali ne more storiti, če noče spremeniti svoje zunanje in notranje politike,

potem pozivamo slovenska ministra
Korošca in Kreka

da izstopita iz vlade, ki ne more braniti interesov slovenskega naroda. Vsak izgovor, da bo potem še slabše, je smešen, ker Slovenci v slabšem položaju, kot smo, ne moremo biti!

Slovenci!

Branili se bomo in pomoč in zaščito bomo dobili le, če bomo resnično
Enotni vsi Slovenci!

Mi slovenski delavci ne bomo nehali klicati, da naj bo konec malenkostnih sporov in razprtij med nami. Zopet pozivamo vse slovenske demokratične skupine: SLS,¹ socialiste, krščanske socialiste, Slovensko vas,² kmečko delavsko gibanje, SDS³ in levičarje, da se združimo na skupnem programu! Ta slovenska demokratična skupnost naj z vsemi ostalimi, ki se hočejo boriti proti nemški fašistični nevarnosti skupno nastopi za obrambo slovenskega naroda, za obrambo svobode in miru!

Kdor to enotnost vseh Slovencev preprečuje in razbija, je Juda Iškarijot slovenskega naroda.

Slovenci!

Socialisti, levičarji, krščanski in narodni socialisti! Nam prinaša fašizem največjo sužnost! Združimo se! Strnimo svoje vrste in bodimo prva četa v boju slovenskega naroda proti fašizmu, narodnemu zatiranju in vojni!

Nočemo prijateljstva s fašističnimi napadalci, Nemčijo in Italijo! Naj živi bratska zveza s Čehoslovaško, Francijo in drugimi branilci miru!

Naj živi enotnost vseh Slovencev!

Hitler, roke proč od Slovenije!

Slovenci, branimo se!

Zavedni delavci

Národno izdajstvo! Kljukasti križ na Karavankah!

Vlada slovenskih klerikalcev nam je pred leti ob plebiscitu s svojo upravno nesposobnostjo in brezglavo politiko zapravila slovenski Korotan. To je bil eden največjih grehov nad slovenskim narodom, greh, ki je spravil zibelko slovenstva pod tujčevo peto, ki je dal Nemcem prosto roko za dokončno ponemčenje Koroške in ki je Karavankam odvzel pomen mogočne mejne obrambne črte.

Ta nepopravljivi poraz, ki smo ga doživeli 10. oktobra 1920 po zaslugi klerikalcev, ne bo nikoli pozabljen, pa naj ga slednji še tako skrbno prikrivajo s hinavsko krinko braniteljev slovenstva. Tako kakor tedaj, se je tudi sedaj politična sprememba v Avstriji, ki je območje kljukastega križa razširila prav do naše severne meje, izvršila s pritiskom in odobrenjem dr. Korošca, velikega mojstra slovenskega klerikalizma.

¹ SLS — mišljeni so privrženci stare SLS, ki niso soglašali z vstopom SLS v vsedrjavno režimsko JRZ.

² Slovenska vas je bilo glasilo kmečkega gibanja dr. Lončarjeve smeri, ki se je v svoji dejavnosti naslanjalo na Hrvatsko seljačko stranko.

³ SDS — Samostojna demokratska stranka je začela v Sloveniji ponovno oživljati svojo dejavnost v zadnjih letih pred vojno kot nekakšna disidentska skupina JNS, ki ni soglašala s politiko vodstva.

Mogočen steber nemškega mostu do Jadrana prek našega narodnega telesa je skoraj dograjen. Usodna politika dr. Stojadinovića pripravlja tla nacizmu, izloča Jugoslavijo iz občestva demokracije in jo tira v protislovanski tabor. Dr. Korošec je eden izmed glavnih podpornikov te pogubne vladne politike. Predsednik vlade je posetil Rim — gotovo z vednostjo in soglasjem dr. Korošca! — ali je tam kaj dosegel za naše zatirane sonarodnjake? V ničemer se ni olajšala njihova težka usoda! Dr. Stojadinović je šel s pritiskom dr. Korošca v Berlin, kjer je našo državo ponudil za pripravo nemškemu nacizmu.

»Kri ni voda« je zmagoslavno zapisalo glasilo JRZ »Samouprava«, pozdravljajoč zasužnjenje Avstrije, nje ljubljanski tovariš »Slovenec« pa hinavsko jadikuje nad slovenskim Korotanom novih gospodarjev Avstrije. Treba se je spomniti časov, ko je isti »Slovenec« radostno pozdravljajal poboj in pokolj avstrijskih delavcev,¹ edinih braniteljev avstrijske neodvisnosti in z dopadanjem gledal nove oblastnike, ki jim je zapovedoval kardinal Innitzer. Ves svet ve, da se položaj koroških Slovencev tudi pod vlado kardinalovih eksponentov ni prav nič zboljšal, dasi so imeli naši klerikalci polna usta hvale za črno dunajsko vlado.

Šele zdaj je »Slovenec« bridko zaplakal, toda ne zaradi zmede naših rojakov, v Avstriji, marveč nad izgubljeno postojanko papeškega Rima. Svojo žalost nad izgubo, ki je zadela vatikansko politiko, licemersko zavija v ponarejeno skrb za usodo našega naroda.

Stojadinovićeve in Koroščeve politike je razbila Malo antanto, oslabila Balkansko zvezo ter uravnavala našo državo v smer diktature. Kljukasti križ na Karavankah pomeni za Slovence stalno grožnjo in nevarnost. Za oboje je dal pristanek dr. Korošec. Glasom nacističnega programa je za bližnjo bodočnost na vrsti Slovenija, ki jo nacisti štejejo deloma za nemška narodna tla (deutscher Volksboden), deloma za nemško kulturno področje (deutscher Kulturboden). Iz teh razlogov zahtevajo nacisti našo zemljo za Veliko Nemčijo in jemljejo Hitlerja že danes za »führerja« naših pokrajin in njih prebivalstva.

Nacizem je napravil važen korak naprej in pot sta mu zgladila Stojadinović in dr. Korošec, ko sta dala pristanek na usodno razširjenje nacističnega vpliva v Avstriji. S tem je naša ožja domovina Slovenija neposredno izpostavljena pohlepu in besu nemškega nacizma. To izdajo slovenstva in države mirno gleda in potrjuje sin slovenske matere dr. Korošec, ki mora čez drn in strn za Stojadinovićem, da obdrži ministrski stolec, ki mu omogoča borbo proti poštemim domoljubom. Za neomejeno oblast v Sloveniji je dr. Korošec izdal svoj narod in mu na severni meji postavil dednega sovražnika, ki od pamtiveka hlepi po slovenski zemlji.

Bolestno hrepenenje dr. Stojadinovića po diktatorstvu in Korošca po samovladi v Sloveniji je naša država plačala z razvrednotenjem zavezniških pogodb in postala odvisna od dobre volje dveh nasilnikov, ki ji strežeta po življenju. Dr. Stojadinović in dr. Korošec sta dednim sovražnikom Jugoslavije odprla pot, osramotila sta nas pred vsem svetom, ko sta nas pritirala v družbo, o kateri je znano, da ne spoštuje pogodb in ne drži dane besede.

¹ Gre za vstajo avstrijskega proletariata februarja 1934, ki je bila v krvi zadušena s strani klerofašistične Dollfusove vlade.

² Glej poročila v Slovincu o dogodkih v Avstriji od 13. do 17. februarja 1934, zlasti članek Kdo so krivci državljanske vojne. Slovenec, 16. februarja 1934.

Naš narod obsoja to nevredno mešetarstvo in iz dna duše odklanja novo politično smer, ki sta jo državi odkazala izdajalca demokracije in slovenstva dr. Stojadinović in dr. Korošec!

Akcijski odbor slovenskih domoljubov

Objavljenima letakoma se v zbirki dr. Kreka pridružujejo še nekateri. Predvsem je tu vrsta dopisov in brzojavk slovenskih občin in društev iz osrednje Slovenije z opozorili, da je z anšlusom nastopil trenutek za priključitev južne Koroške Jugoslaviji ali pa za zagotovitev narodnih pravic koroškim Slovencem in gradiščanskim Hrvatom. Poleg tega je po anšlusu obiskala jugoslovanskega ministrskega predsednika dr. Milana Stojadinovića, predsednika senata in skupščine ter notranjega ministra dr. Antona Korošca delegacija narodnih združenj koroških emigrantov ter predlagala naj Jugoslavija uradno zahteva priključitev slovenskega dela Koroške; izročena je bila tudi spomenica Kluba koroških Slovencev z zahtevami v tem smislu. Stojadinović je v odgovoru nakazal možnost, da bi Jugoslavija v zamenjavo za nekatere kraje na Koroškem odstopila Nemčiji ozemlje severno od Maribora s Šentiljem. Delegacija je tak predlog odklonila. Dalje je poslala skupina poslancev interpelacijo predsedniku skupščine in predlagala, naj se skupščina javno zavzame za priključitev slovenske Koroške Jugoslaviji. Nekateri poslanci pa so izrecno zahtevali, da se koroško vprašanje reši v tem smislu in da se vlada izjavi o tem vprašanju. Podobne zahteve so bile izrečene tudi v senatu.

Vendar cenzura ni dopustila, da bi tisk o tem karkoli poročal, niti ni bila vlada voljna dati jasnega odgovora (Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933 do 1941, Ljubljana 1966, stran 137). Tako je ostala javnosti neopažena tudi vrsta dopisov (pisem) in brzojavk posameznih slovenskih občin in društev iz marca 1938 o koroškem vprašanju dr. Mihi Kreku, ki jih je po prejemu posređoval predsedniku jugoslovanske vlade. Pisma s to zahtevo so prišla iz tehle občin: Ježica pri Ljubljani (16. marca 1938), Šmarje pri Ljubljani (18. marca je bilo pismo objavljeno), Dobrunje (18. marca), Dol pri Ljubljani (19. marca), Podgorica (20. marca), Št. Jošt (20. marca), Vrhnika (21. marca), Prevalje (21. marca), Slivnica — Žalna (22. marca), Račna (22. marca), Horjul (22. marca), Polhov Gradec (23. marca). Iz dopisa dr. Kreka dr. Stojadinoviću dne 20. aprila pa je videti, da sta podobni pismi poslali tudi občini Št. Vid nad Ljubljano in mestna občina Ptuj. Vsa pisma poslana iz ljubljanskega okraja (sreza) so enako formulirana ter se enako kot prevaljsko zavzemajo za priključitev slovenskega dela Koroške Jugoslaviji. Od društvenih intervencij so v arhivu dr. Mihe Kreka dostopna tale pisma: sekcija jugoslovanskega učiteljskega združenja za dravsko banovino ter nekaterih sreskih društev tega združenja sprejetih v Kočevju (21. marca), Kamniku (22. marca), Murski Soboti (22. marca) in v Radovljici (brzojavka z dne 21. marca). Ohranjenih je tudi več pisem pododborov jugoslovanskega profesorskega društva iz Celja (14. marca), Novega mesta (16. marca, to pismo je bilo objavljeno), Murske Sobotě (16. marca), profesorskega društva prve državne realne gimnazije v Ljubljani ter državne učiteljske šole v Ljubljani (obe 17. marca). Dne 14. marca je poslalo enako pismo Slovensko društvo v Ljubljani. V razliko od pisem omenjenih slovenskih občin so se ta pisma oziroma brzojavke zavemale za dosego mednarodno zagotovljene zaščite obeh naših manjšin v Avstriji, za koroške Slovence in gradiščanske Hrvate. Enako pismo je 15. marca poslala še Pevska zveza v Ljubljani ter enako društvo iz Ježice, pridružila pa se je obema društvoma še vrsta podružnic narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda (osrednji odbor v Ljubljani ter podružnice iz Radeč pri Zidanem mostu, Moravč, Gradišča, Laškega, Vrhnike, Križevcev pri Ljutomeru in Šoštanj). Podobna pisma (brzo-

javke) so poslale še tele organizacije: pododbora kluba koroških Slovencev na Jesenicah in v Celju, društvo Tabor, podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda, Branibora in narodne odbrane v Celju, sekcija Jugoslovanske ženske zveze v Ljubljani, osrednji odbor narodnoobrambne organizacije Branibor v Ljubljani, Sokol iz Trbovelj, klub koroških Slovencev, Sokol, Kolo jugoslovanskih sestara ter prosvetno društvo iz Dravograda pa so poslali poziv Rešite Koroško.

Posebno pismo so poslala tudi društva slovenskih študentov na ljubljanski univerzi. Pismo je apeliralo na jugoslovansko vlado, naj z »moralnimi in fizičnimi sredstvi obvaruje slovensko kulturo in narodno ozemlje Slovencev na Koroškem« z isto pravico, kot se sklicujejo Nemci, češ da »so prišli osvobodit svoj narod iz suženjstva, moramo mi zaščititi slovenski narod...« Pismo so podpisala tale akademska društva: akademska sekcija za izpopolnitev univerze kralja Aleksandra, Akademsko zveza, Danica, Zarja, Savica, Straža, Kladivo, Cirilsko društvo, Edinost, Narodni akademski klub in Slovenski klub. Zahtevo po revindikaciji slovenskega dela Koroške je takoj po anšlusu (14. marca) s posebnim pismom zahteval Klub koroških Slovencev, podobno zahtevo pa sta poslala še Klub koroških Slovencev v Mariboru in Orjen v Trbovljah. Tajništvo JRZ je 27. aprila 1938 pisalo dr. Antonu Korošču, da se je pred štirimi dnevi (24. marca) oglasil v tajništvu stranke dr. Franc Gržina z vprašanjem, kakšno stališče zastopa stranka v zadevi koroških Slovencev, ki so prišli pod Nemčijo. Vendar na vprašanje ni dobil odgovora, pač pa mu je tajnik stranke naročil, naj pripravi zadevni predlog. Predlog, ki ga objavljamo, je poslalo tajništvo JRZ dr. Korošču kot predsedniku banovinskega odbora stranke. Ko je dr. Krek posredoval Gržinov dopis dr. Korošču, je pripisal: »Jaz sem bil mnenja, naj nič ne odgovore dokler Vas ne vprašajo.« Vse kaže, da je resolucijo o koroškem vprašanju sprejel tudi občni zbor Legije koroških borcev; na to kaže poročilo o zboru objavljeno v Slovenskem Narodu 4. aprila 1938, iz katerega pa je cenzura iztrgala odstavek o predlogih in resolucijah občnega zbora.

Zaradi vsebinskosti povzemamo iz gradiva dr. Mihe Kreka še tri dokumente. Prvi je poročilo, ki ga je poslalo tajništvo JRZ 6. maja 1938 dr. Kreku in ki ga je sprejemnik posredoval načelniku političnega oddelka ministrstva za zunanje zadeve v Beogradu. Gre za zanimiv dokument, ki ob nadrobnostih opozarja predvsem na splošno ozračje, v katerem je po marcu 1938 živel slovenska manjšina. Omenimo naj, da gre pri učitelju, ki so ga nacisti prestavili iz Globasnice v zgornjekoroške Tifriče — Tigring za Luko Viternika. V poročilu graške slovenske čitalnice z dne 8. maja 1938 pa je treba popraviti podatek, da je Alois Maier-Kaibitsch postal po anšlusu deželni svetnik in ne deželni glavar. Dr. Krek je vsa tri poročila posredoval jugoslovanskemu zunanjemu ministrstvu.

Gospod minister!

Spričo sprememb na teritoriju koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov apeliramo na Vas, da dosežete izpolnitev mednarodno zajamčene zaščite teh naših manjšin, če že ne bi bilo mogoče izpremeniti meje v korist naše države.

V Novem mestu, 16. marca 1938

Predsednik:

Logar Janez
prof.

Tajnik:

Žig
podpis nečitljiv

Šmarje, dne 18. marca 1938

Blagorodni gospod minister!

V trenutku, ko je nemški narod dosegel cilj, da je v eni državi združil brate iste krvi, pa občutimo mi Slovenci, pretežko bol, ko ta Velika Nemčija trga od našega naroda del našega naroda, ki je zvezan z nami nič manj, kakor avstrijski Nemci z ostalimi Nemci v rajhu. Nevarnost, da izgubimo zibelko naših svetinj, brate, ki so dvajset let po plebiscitu še upali, da z juga pride svoboda, ki je prišla do tistega viška, ko v slehernem od nas kliče srce: Zdaj morajo postati svobodni tudi naši bratje in sestre ob Dravi in pri Gospe Sveti, ki so vžili najmanj svobode.

V imenu vsega prebivalstva občine Šmarje pri Ljubljani Vas, gospod minister, prosim, da zastavite vse sile za usodo naših bratov in sester onkraj meje.

Prejmite, gospod minister, tudi ob tej priliki izraze našega vdanega spoštovanja.

Žig

Župan: Škrjanc Anton

Prepis

TAJNIŠTVU

JUGOSLOVANSKE RADIKALNE ZAJEDNICE

V

LJUBLJANI

V smislu osebne razgovora z g. tajnikom Tomažičem, si podpisani kot pooblaščenec tukajšnjega banovinskega odbora JUGOSLOVANSKE NARODNE STRANKE (Hodjerove), dovoljujem vljudno vabiti vc. naslov na anketo o stališču, ki naj ga Slovenci zavzamemo v vprašanju naše narodne manjšine na Koroškem in tudi o stališču do naše lastne narodne usode v bodočnosti z ozirom na priključitev Avstrije k Nemčiji.

Nameravani sestanek ima popolnoma nadstrankarski namen in je izrazito splošno narodnega pomena.

Dovoljujem si še pripomniti, da so za obravnavanja tega vprašanja poklicani predvsem predstavniki naših političnih skupin in že zaradi politične narave vprašanja samega, zlasti pa zaradi okolnosti, da groze posameznim društvom ali osebnostim morebitne sankcije, če bi to vprašanje načele in slednjič tudi zaradi tega, ker predstavljajo naše pol. stranke vzete v celoti — javno mnenje naše ožje domovine.

V predmetni zadevi sem stopil v stike tudi s predstavniki ostalih pol. strank, ki so se izjavile za sodelovanje s pridržkom, da bodo vabljene vse naše politične stranke.

Naprošam vc. naslov, da me izvoli obvestiti o svojem sklepu v tej stvari na spodnji naslov ter za istočasno sporočilo o svojih eventualnih željah glede dneva, časa in kraja nameravane ankete.

Ljubljana, 25. aprila 1938

Z odličnim spoštovanjem
Dr. Franc Gržina
Lj. Celovška cesta 44.
Dr. Gržina l. r.

B
II/1129

Ljubljana, dne 6. 5. 1938

Gospod minister!

Zglasila se je pri nas dobra naša slovenska gospodična s Koroškega in nam povedala o razmerah na Koroškem sledeče:

Zelo se že pozna po Anschlusu nemški duh. Nacionalni socializem in Hitlerjev pokret v Nemčiji nista prijazna katoličanstvu in isti duh v obilni meri veje tudi v Avstriji in to občutijo posebno koroški Slovenci, ki so mehak in katoliški veri globoko vdan narod. Za živahno slovensko kulturno in prosvetno delo ter za obstoj slovenskega življa na Koroškem imajo največjo zaslugo slovenski katoliški duhovniki, ki so znali pod težkimi prilikami, ki so že pred Anschlusom vladale v Avstriji držati zveze z narodom in ga hrabriti.

To dobro čutijo Nemci in nemčurji na Koroškem, ki so dobili sedaj močno moralno oporo v hitlerjanstvu in znali so zadeti Slovence na najbolj občutnem mestu. Ubiti hočejo v narodu zaupanje do duhovnikov in delajo to na najgrše načine s tem, da obrekujejo dobre slovenske duhovnike in jih dolže najgrših moralnih dejanj (gospod kaplan Nagele,¹ dr. Blümel,² gospod Millonig³ — tajnik Karitas). Pri dr. Blümlu in g. Millonigu so napravili hišno preiskavo in ker drugega niso našli, so odnesli vso osebno pošto ter pravijo sedaj, da so bila to samo ljubavna pisma. (Oba gospoda sta duhovnika.) Nemci se pri tem drže pravila »Obrekuj, nekaj bo že ostalo.«

Gospodu župniku msgr. Podgorcu⁴ so odnesli pri hišni preiskavi vso zlato valuto, ki jo je imel od Mohorjeve družbe. Pritožba, ki je bila menda narejena, ni našla nikakega odziva.

Da bi naše ljudi — Slovence na Koroškem še bolj zadeli, nameravajo premestiti vse slovenske duhovnike na nemške fare. V vsej Koroški je bilo nekaj slovenskih učiteljev, ki so jih prestavili na nemške šole. Eden takih je bil v Beli pri Beljaku, kjer je bil že desetletja tam učitelj, pa je moral iti na popolnoma nemško šolo na Gor. Koroško. Drugi tam je bil v Globasnici, ki je tudi prestavljen na Gor. Koroško.

Pred plebiscitom se je vršila tudi po Koroškem med Slovenci huda propaganda. Sledile so groznja grožnji in so bili v tem posebno pridni nemčurji, domačini, ki so pozabili, da so bili še njihovi starši Slovenci. Neka taka nemčurka je grozila našemu fantu: »Čuje se, da bo jugoslovanska vojska prišla in zasedla Koroško. Za take govorice ste odgovorni Slovenci. Če se bo še kaj takega govorilo, Vas bomo zaprli.« Take govorice pa so širili Nemci in nemčurji sami, da so potem lahko hujskali in grozili.

Za plebiscit je bilo od oblasti določeno, da dobi v obmejnih conah (cona A in B) vsaka hiša takoimenovani »Gutschein«. Nanj so dobile potem hiše, ki so glasovale za Hitlerja živila in drugo potrebno za življenje.

Nekatere slovenske družine so potem vprašale, če bodo kaj dobili, pa so jim rekli Nemci: »Mi smo se bojevali in mi bomo dobili. Nam je vse to dolo-

¹ Matija Nagele.

² Dr. Rudolf Blümel.

³ Filip Millonig.

⁴ Valentin Podgorc.

čeno. Kar mi vam damo, to samo sebi odtrgamo.« Tako se je izrazila proti slovenskemu človeku neka nemčurka. Tako pravijo tudi drugi nemčurji. Koroški Slovenci dobro čutijo, da bo hitlerjevska Nemčija delala z njimi tako tudi v gospodarskem oziru in jim metala samo drobtinice, ki bodo njim ostajale.

Koroški Slovenci imajo navado, da za Veliko noč zažigajo kresove. Spomladi počistijo travnike in gozdove in nabrano grmovje, listje in drugo spravljajo na kupe, ki jih potem za Veliko noč zažgo. Letos so po vsej Koroški hitlerjevci slovenskim ljudem te kresove zažgali na Hitlerjev plebiscit.

V Libučah je dan pred plebiscitom grozil nek hitlerjanec slovenskemu fantu, češ če toliko in toliko odstotkov (koliko ne vemo) Slovencev ne bo glasovalo za Hitlerja, bomo takoj segli po Slovencih.

Hiše, kjer imajo kakega rejenca dobivajo od države gotovo podporo. Neka slovenska družina ima dva rejenca, pa ni dobila niti enega groša, medtem ko je vsaka nemška družina dobila za rejenca obleko, živila in tudi denar.

Vse slovensko prosvetno delo sedaj stoji in čaka, kaj bo. Nemška prosvetna društva pa pridno delajo in so vsi šoloobvezni otroci pa tudi manjši vpisani v »Hitlerjugend«. Faktičnega pritiska sicer ne izvršujejo nad slovenskimi otroci, toda je pa močan moralni pritisk, ko je vsak Slovenec in vsaka slovenska družina takoj prizadeta materialno na en ali drug način, če se njihovi otroci ne organizirajo. Za najmanjše otroke, ki še ne hodijo v šolo se ustanavljajo nemški otroški vrtci in iz teh otroških vrtcev bodo prišli vsi slovenski otroci ponemčeni. Gospod Zwitter, dolgoletni neumorni delavec pri Koroški prosvetni zvezi je odšel sedaj v Nemčijo in bo zlasti med nemško-poljsko narodno manjšino pregledal, kako tam delajo prosvetno, da bodo tudi koroški Slovenci začeli, kolikor jim bo seveda dovoljeno.

Močne trdnjave slovenstva na Koroškem so bili tudi slovenski kuharski tečaji, ki so jih prirejali po slovenskih krajih. Ti tečaji so sedaj ogroženi, ker jih oblasti, kot je znano ne bodo rade dovoljevale. Prirejajo pa zelo pogosto, enega za drugim po slovenskih občinah nemške kuharske tečaje, ki so za obiskovalke popolnoma brezplačni. Slovenski kuharski tečaji pa ne uživajo nikake podpore od oblasti.

Še to-le o slovenskih duhovnikih:

Celovski gospod škof si ne upa več z dekretom nastavlјati in prestavlјati duhovnikov, ker so tudi v njegovo oblast posegli že hitlerjevci. Izjavil pa je gospod škof, da nobenega duhovnika, ki bi se pregrešil količkaj proti novemu režimu, ne bo ščitil.

Marijine družbe in Marijini vrtci, kjer so se zbirala slovenska dekleta in slovenski otroci, ne smejo imeti nikakih zborovanj več, ne na prostem, ne v dvorani, pač pa smejo imeti samo izključno svoje shode v cerkvah. V nasprotnem slučaju bi jim takoj grozila prepoved. Vsak duhovnik se pa boji pridigovati v cerkvi, ker so povsod špijoni, ki pazijo na vsako duhovnikovo besedo. Mnogi slovenski duhovniki pridigajo v cerkvi na ta način, da si pridigo preje napišejo na list in jo čitajo. Zgodilo se je že, da je bil duhovnik ovaden, da je pridigal to in ono, pa je mogel dokazati samo s pisano pridigo, kaj je govoril. V Pliberku npr. je neka nemčurka, ki nikdar ni prestopila praga cerkve, toda sedaj pa gre vsako nedeljo v cerkev k pridigi in ko je konec pridige gre takoj ven. Vsak dobro ve, da samo špijonira.

Naduti nemški vojaki, kot tudi hitlerjanski, fantje in tudi dekleta ne pustijo nobenega katoliškega duhovnika in nobene redovnice tudi na cesti ali v vlaku na miru. Zabavljajo čez duhovnike, jih sramote, se norčujejo iz njih in človek mora biti v dno srca žalosten, ko posluša in gleda take izpade sovraštva proti vsemu, kar je katoliškega.

Ob času Hitlerjevega rojstnega dne je morala vsaka najmanjša gorska bajtica razobesiti zastavo s kljukastim križem. Po vaseh so hodili špijoni in gorje vsakomur, ki ne bi imel zastave. Zastavo si je seveda vsak moral kupiti sam. Na velike parade, ki so bile v Celovcu ob času Hitlerjevega obiska v Celovcu in ob času njegovega rojstnega dne, so se vozili ljudje trumoma, ker se je vršila od hiše do hiše zadevna agitacija. Za progo kjer se plača normalno 3.40 S, je bilo treba plačati samo ca. 80 gr. Na tak način seveda so mogli spraviti v Celovec res ogromne mase ljudstva, ki so rjovele po celovških ulicah.

Trezno misleči Avstrijci — Nemci, pa so razočarani. To se lahko že danes marsikje vidi. Za plebiscit so se dajale s strani hitlerjevcev obljube, kako dobro se bo živelo, da bodo vsi brezposelni dobili delo itd. itd., sedaj pa se že kaže vsa dobrota hitlerizma, ki obstaja v samih paradah. Ko so nemški vojaki prišli v Celovec, v razne pekarnе in slaščičarne so se čudili, kako je mogoče, da se v Avstriji dobi vsega tega, kolikor kdo hoče, za denar seveda, medtem ko se v Nemčiji niti za denar ne more dobiti vsega, kar človek nujno rabi za vsakdanje življenje. Isto življenje se počasi prenaša tudi v Avstrijo in marsikomu, ki se je vnemal za hitlerizem, je danes na tihem že žal, toda nazaj ne more več.

Žig

Maribor dne 8. 5. 1938

Slovenska straža v Mariboru

Dne 4. 5. 1938 smo zvedeli od graških Slovencev sledeče:

V novem stanju, ki je nastalo po priključitvi Avstrije Nemčiji so graški Slovenci skušali navezati stike s koroškimi Slovenci, s katerimi bi naj našli nekake skupne vire za borbo proti ponemčevanju Slovencev. Tako so se sešli z g. Tischlerjem,¹ Wuttejem,² a z Zwitterjem³ pa niso mogli priti v stik, ker je isti odpotoval v Berlin, da tam razkrinka sedanjega koroškega deželnega glavarja Majer Kaibiča. Četudi je slednji podal nekako miroljubno izjavo koroškimi Slovencem, vendar je stanje teh zaradi podtalnega delovanja domačih faktorjev — nemčurjev ter njih natolcevanja nevzdržno. — Zvedeli so tudi, da je dal Berlin zur Bekämpfung der slovenischen Iredentät in Kärnten 1.000.000 Mark. (Sedaj seveda razumemo govornice, ki se širijo vzdolž koroške meje tudi pri nas, da so odpuščeni davki stari, da je bilo za Suhi darovanih 40.000 Mark v svrhu obnove posestev itd.)

Nadalje dobivajo naši kočevski Nemci (samo mesto) do zadnjega 16.000 šilingov. Koliko pa prejema odnosno je prejemal Ptuj, Maribor in druga mesta ni znano.

¹ Dr. Joško Tischler.

² Rado Wuttej.

³ Dr. Vinko Zwitter.

Spričo gotovih resničnih ali lažnih ugodnih gospodarskih vesti, (z nemške strani), ki jih širijo v obmejnem ozemlju in po vsej bivši mariborski oblasti, je jasno, da je pri nas precej podminirano z zaenkrat tihim simpatiziranjem za hitlerizem, pa bo še bolj, ko se vrne onih 600 mariborskih in njega okolice delavcev, kateri uživajo tamkaj posebno pozornost, ker so namenjeni kot tihi agitatorji na našem ozemlju. Naš del slovenske zemlje smatrajo za svoj Abstimmungsgebiet. V teku letošnjih počitnic bodo poslali sémkaj v naše obmejne kraje mnogo svojih dijakov, ki bodo prehajali čez pod pretvezo izletov. Ti se bodo ponudili našemu kmetu kot zastojnski delavci, govorili o vrednosti Nemčije, njenem redu, vojski itd. S tem hočejo pripraviti naše prebivalstvo tako daleč, da bi isto zahtevalo ljudsko glasovanje in tako nekako postavno in zopet brez borbe priključilo te dele naše slovenske zemlje Nemčiji. Ti študenti in sezonski delavci so nevarni za našo slovensko bit in bo treba na vsak način posvetiti tem ljudem veliko pozornost. Delavcu bodo tamkaj pokazali le zunanjo vrednost svojega nacionalizma, njene notranjosti duha pa ne bodo razkrivali.

V Gradcu si je sedaj slovenska čitalnica nekoliko opomogla. Ima še nekoliko dolga (400 šilingov), a vendar urejeno društveno sobo, kjer se shajajo tamkajšnji Slovenci. Pravijo pa, da bi bil njih položaj rožnejši, ako bi imeli tamkaj drugega čutečega resnega in dobrega konzularnega zastopnika. Obenem žele imeti tamkaj tudi uradnika na konzulatu, da bi bilo poslovanje ekspeditivnejše. Tako pa je bil odstavljen edini uradnik in njegove posle vrši več ali manj sluga, kateri izstavlja potne liste in vizume, a po ulicah pa pozdravlja s »Heil Hitler!« V tem si žele novega zmožnega človeka.

Sedanjega konzula so prosili, naj jim izroči tri zaboje, v katerih so slovenske knjige (ki so bile nekđaj v knjižnici bralnega društva) slovenski čitalnici, da jih uporabi v svoje društvene in prosvetne namene. »Ne mogu. Trebam za arhiv,« je izjavil konzul in obdržal knjige z vitrinami (stalažami, ki so še tudi na razpolago) vred. Nujno je, da se konzularno zastopstvo v Gradcu spremeni in poleg že zaželjenih oseb nastavi še enega petja in društvenega delovanja zmožnega idealnega učitelja, ki bi prevzel slovenski razred (ustanoviti ga je treba), da ne bodo otroci slovenskih staršev pohajali v italijanski razred.

Glede vrednosti konzularnega zastopstva v Gradcu, pa lahko da primerno poročilo še mariborska policija.

Ob koncu prosijo še za kakšno možnostno podporo, da si tako čimprej uredijo svoje lokale in nato tudi kot Slovenci uveljavijo v Gradcu. Dati jim je življenjske možnosti, nato jim ne bo pretežko buditi slovenske zavesti. Ker nimajo toliko na razpolago, je tudi težje privabiti naše v naše društvo in gredo raje tja, kjer so parade, izleti, petje, veselje itd.

Nazadnje smo dobili v roke tudi pesem postavljeno že kar na note »Marburg, du schöne Stadt im deutschen Süden!« To pesem prodajajo po Avstriji in pojo med pohodi. Izročili smo jo policiji, ki jo bo poslala na merodajna mesta.

Taka so poročila, ki smo jih prejeli od zanesljivih oseb. So verjetna in jasna dejstva, zaradi katerih bo treba kaj ukreniti.

Ker smatramo to kot dolžnost, podajamo to poročilo vsem merodajnim činiteljem, da po svojih močeh ukrenejo vse, kar se v obrambo slovenske biti storiti da.

Bog in narod

Žig

Tajnik:

Kotnik

Maribor, dne 20. 9. 1938

Zamejne zadeve:

Poročilo

Iz zamejstva smo od našega zaupnika zvedeli sledeče:

Življenje v graški slovenski čitalnici je bilo letos pomladi ponovno razgibanano. Oglasili so se na vabila (potom Koroškega Slovenca, ki je dal imena naročnikov) mnogi Slovenci, ki so s posebnim veseljem sprejeli vest o požitvi slovenskega društva, zatrjujoč, da še vedno čutijo slovenski in da je v posameznih krajih še mnogo zavednih slovenskih družin. Ponekod je še do 400 družin v enem kraju (največ v industrijskem), ki so po mišljenju in hotenju zavedni Slovenci in žele odslej imeti stalne stike z graškim slovenskim društvom, ako že ni mogoče ustanoviti v njih krajih samostojnih slovenskih društev.

O občnem zboru v Gradcu, ki je bil narodnostno čudovit in ginljiv so poslali posebno poročilo obema ljubljanskima dnevnikoma (Slovenec in Jutro), izmed katerih Slovenec ni hotel objaviti zadevnega poročila. Ne vedo, zakaj... Stalno prosijo na Slovenski straži v Mariboru, naj posreduje pri oblasteh in drugih ustanovah na vsak način za sledeče:

Jugoslovanska vlada naj odstrani — odstavi tamkajšnjega konzularnega zastopnika, ki se za slovensko odnosno za jugoslovansko manjšino ne zanima. Ako pa to ni mogoče, naj se na vsak način nastavi prepotrebne vicekonzula, ki bodi nad vse delaven Slovenec.

Temu se naj da na razpolago denar, da mu bo možno organizirati po svojih ljudeh slovenska bralna društva v severnih industrijskih krajih Štajerske. Ako bo kdaj (in to kmalu pričakujejo) nemška vlada kot sedaj na Češkem se potegovala za svoje Nemce v Jugoslaviji, bo možno Jugoslaviji gladko pokazati na slovenske otoke v Nemčiji-Avstriji.

V celoti je za tako delo sedaj najugodnejši čas, ko je čut Nemcev v Avstriji postal trdnejše avstrijski in se pruske komande in velike nemške skupnosti idejno odvrtačo,

»Dajte nam učitelja!« je prosil zastopnik graškega društva. Ta naj kot konzularni uradnik izvrši vse, kar je za dobro društveno delo potrebno. Naj uči otroke Slovencev, da ne bodo pohajali v italijanske ali nemške šole. Kri našega rodu se ne sme zgubiti. Učitelj bodi tak, da je vse v njem: učitelj, pevec, igravec, organizator itd. Ta naj potuje iz kraja v kraj in ustanavlja slovenske krožke in ustvarja slovenske otoke.

Ko nastopijo počitnice zamre slovensko društveno življenje ker odidejo dijaki na počitnice. Nemški državljan in zaveden Slovenec Harisch pa sam ne more niti ne sme preveč na plan, zato je to delo dijakov. Glede tega bo vplival

dr. Tischler, vodja koroških Slovencev na dijake, ki so študirali doslej v Inomestu, da bodo šli odslej raje v Gradec, kjer je zanj hvaležno narodnostno polje. Menijo pa vsakemu določiti tudi nekako delokrog.

V splošnem pa so naši v inozemstvu mnenja, da se Jugoslavija premalo zaveda važne problematike, ki je v narodnostnem boju. Nemci se na eni strani nekako utrujajo, ko vodijo raznarodovalno politiko na našem narodu na Koroškem, na drugi strani pa ne morejo toliko koncentrirati svojih sil za Nemce pri nas. Na Koroško gredo milijoni mark za raznarodovanje našega življa, kar se posebno sedaj kaže, ko so v jedru začeli zatirati narodno zavest koroških Slovencev po na novo ustanovljenih otroških vrtcih, da je delo v redni šoli laže. Tem otrokom nudijo vse, igre, igrače, kruha namazanega z dobrotami, obleke, čevlje, nato pa jih nasilno uvajajo v nemščino zavedajoč se, da narodna zavest v otroku najprej ugasne. Slovenskih šol ni in mladina je po že znanih metodah v zamejstvu za nove razmere zelo navdušena.

Poleg tega poročajo, da se še dobi edini izvod starega zgodovinskega atlasa, ki kaže predvsem objektivno narodnostne meje še iz prejšnjega stoletja. Po izjavi zastopnika je zanimivo, kako riše te meje tedanji štabni oficir Spruncer in priznava skoro ves del sedanje Štajerske (v zamejstvu) za svet, ki ga je treba asimilirati za nemško korist. Atlas je dragocena vrednota in bi stal sedaj okrog 1200 dinarjev.

V Gradcu ima društvo veliko množico starih knjig — stara knjižnica, katera pa bo šla v nič, ako se zanjo nihče ne bi zavzel. Knjige naj se spravijo na kak način v Jugoslavijo (tj. Slovenski straži, ker se edina izmed vseh društev zanima za naše probleme), ker je med njimi mnogo dokumentaričnih knjig, ki jih je na vsak način treba shraniti. Skušali bomo zaradi tega na poseben način stopiti v stik z oblastmi, da nam te stvari omogočijo spraviti sem.

Narodni odbor in naše oblasti pa prosimo, da store vse, kar je mogoče za rešitev slovenskega življa na Koroškem in Štajerskem. Žrtvovati je treba za te zadeve več, mnogo več, kot se je doslej. Prosimo, da se v polni meri ustrezne glede izmenjave konzularnega zastopstva v Gradcu, nastavi samo uslužbenca našega državljanstva (sluga je nemški državljan in izstavlja celo potne liste, ki jih seveda konzul le podpiše), nastavi vsaj enega agilnega učitelja Slovenca in zahteva urejeno manjšinsko šolstvo v vsej Avstriji, še posebej pa na Koroškem, in nudi podpore v višji meri, da je naša narodna sila odpornejša.

Bog in narod!

Žig

Tajnik
Kotnik